

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده علوم اداری و اقتصادی

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اقتصادی

عنوان:

بررسی عوامل موثر بر گسترش فقر مطلق خانوارهای شهری

و روستایی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۸۹

استاد راهنما:

دکتر محمدطاهر احمدی شادمهری

استاد مشاور:

دکتر محمدعلی فلاحی

ارائه دهنده:

فاطمه گریوانی

پاییز ۱۳۹۱

بار خدایا،

ای گستراننده هر گسترده، و ای نگهدارنده آسمان‌ها،
و ای آفریننده دل‌ها بر فطرت‌های خویش، دل‌های
رستگار و دل‌های شقاوت زده.

گرامی‌ترین درودها و افزون‌ترین برکات خود را بر محمد صلی الله علیه و
آله و سلم بنده و فرستادگان اختصاص ده، که خاتم پیامبران گذشته، و گشاینده
درهای بسته و آشکارکننده حق با برهان است.

دفع‌کننده لشکرهای باطل و درهم‌کوبنده شوکت گمراهان است، آن‌گونه که
بار سنگین رسالت را بر دوش کشیدی، و به فرمانت قیام کرد، و به سرعت در
راه خشنودی تو گام برداشت. حتی‌ای که قدم به عقب برنگشت، و اراده او
سست نشد، و در پخیرش و گرفتار وی، نیرومند بود، حافظ و نگهدارنده عهد و
پیمان تو بود و در اجرای فرمانت تلاش کرد تا آنجا که نور حق را آشکار، و راه
را برای جاهلان روشن ساخت و دل‌هایی که در فتنه و گناه فرو رفته بودند
هدایت شدند.

پرچم‌های حق را برافراشت و احکام نورانی را برپا کرد؛ پس او پیامبر امین،
و مورد اعتماد، و گنجینه دار علم نهان تو، و شاهد روز رستاخیز، و برانگیخته
تو برای بیان حقایق، و فرستاده تو به سوی مردم است.

پروردگارا برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در سایه لطف خود جای با
وسعتی بگشای، و از فضل و حرمت پاداش او را فراوان گردان. خداوند کاف
آمین او را از هر بنای برتر و مقام او را در پیشگاه خود گرامی‌تر گردان،
و نورش را کامل گردان، و پاداش رسالت او را پخیرش گواهی و شفاعت و
قبول گفتار او قرار ده، زیرا که دارای منطقی عادلانه، و راه جداکننده حق از
باطل بود.

بار خدایا باین ما و پیغمبرت در نعمت‌های جاویدان، و زندگی خوش، و
آرزوهای برآورده، و خواسته‌های به انجام رسیده، در کمال آرامش، و در
نهایت اطمینان، همراه با مواهب و هدایای با ارزش، جمع گردان. آمین یا
رب العالمین.

تقدیم به

دختر نازنینم «مریم»

که «شمع حیاتش»، روشنی‌بخش دره خاموش وجودم است

و «قطرات وجودش»، جوهر خودنویس حیاتم گردیده

و «لبخندش»، روح‌بخش زندگیم گشته

که هر آنچه امروز می‌نگارم

از پرتو آن نور و

جوهر آن قلم و

تجسم آن لبخند است.

تقدیر و تشکر :

مَن لَم یَشکُرِ المخلوق، لَم یَشکُرِ الخالق

سپاس خداوندی را که سخنوران از ستودن او عاجزند و حساب گران از شمارش نعمت های او ناتوان و تلاش گران از ادای حق او درمانده اند. خدایی که افکار ژرف اندیش، ذلت او را درک نمی کنند و دست غواصان دریای علوم به او نخواهد رسید. پروردگاری که برای صفات او حد و مرزی وجود ندارد و تعریف کاملی نمی توان یافت.

(نهج البلاغه، ترجمه خطبه ۱)

نخست ارج می نهم مهر و مهربانی پدر و مادرم را که همواره بهترین یار، دوست، همدم و پشتیبان من بودند و درس عشق و انسانیت را به من آموختند و دختر عزیزم که شوق دیدن لبخندش شتاب دهنده انجام وظایفم بوده و همچنین برادر دلسوزم "ولی" که همیشه مشوق من در راه ادامه تحصیل و زندگیم بوده است. پس از آن یاد و خاطره تک تک معلمان دوران دبستان و دبیران دوران دبیرستان را گرامی می دارم که از هیچ کوششی در راه پرورش و آموزش من کوتاهی نمودند و بر دانش آموز خود کمال ممت را نهادند. هر آنچه توشه از دوره کارشناسی نیز دارم مرهون زحمات بی دریغ اساتید بزرگوار از جمله دکتر علی اکبرنیا، آقای مطهری و آقای روینی و ... هستم.

از تلاش های استاد گرامی جناب آقای دکتر محمداطهر احمدی شادمهری و توصیه های سازنده و دقیق ایشان در راهنمایی این پایان نامه، کمال سپاسگزاری را دارم. همچنین از زحمات آقای دکتر محمد علی فلاحی مشاوره این پایان نامه و نقطه نظرات دقیق ایشان در پیشبرد این پژوهش را ارج می نهم. و امیدوارم در رسالت پیامبر گونه شان موفق و مؤید باشند.

بر خود لازم می دانم که از زحمات و همکاری صمیمانه و کارشناسانه دکتر حسین راغفر استاد دانشگاه الزهراء و آقای مهندس علیرضا حسینی در دفتر آمار و اطلاعات استناداری خراسان رضوی کمال تشکر و قدردانی خود را اعلام دارم و از درگاه باری تعالی توفیق ایشان را مسئلت نمایم. در پایان لازم می دانم تمامی دوستان خوب دوره کارشناسی ارشد (ورودی ۸۹) خصوصا خانم ها: فاطمه کریم پور، اکرم محقق، مژگان عظیمی، منصوره وکیل، الهه رضوی، زهرا یاور، بنفشه حداد، مونا یوسف تبار، فرشته فراهانی آهنگرانی و فرشته میرشکار را یاد نمایم تا با ورق زدن این اثر در آینده، خاطرات این دوران در ذهنم شفاف و بیش از پیش روشن گردد. از تمامی عزیزانی که بر بنده منت گذاره و با نظریات و پیشنهادات سازنده شان اینجانب را در تدوین این پژوهش یاری نمودند، کمال سپاسگزاری را دارم.

فاطمه گریوانی

شهریور ماه ۹۱

تجزیه و تحلیل تعیین کننده‌های فقر در جهت بررسی رفاه از منظر ویژگی‌های خانوار، تلاشی برای بررسی چگونگی تاثیر یک متغیر خاص در صورت ثبات سایر ویژگی‌ها، بر وضعیت فقر می‌باشد. هدف این مطالعه، بررسی آن دسته از ویژگی‌هایی از خانوارها است که عواملی مهم و موثر در رفاه خانوار و وضعیت فقر تشخیص داده می‌شوند. نتایج این مطالعه توسط سیاست‌گذاران به منظور ارتقا رفاه جامعه مورد استفاده قرار می‌گیرد. با این هدف، در این مطالعه تعیین‌کننده‌های فقر در مناطق روستایی و شهری استان خراسان شمالی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ابتدا خط فقر مطلق به تفکیک مناطق بر پایه‌ی داده‌های هزینه‌ای استخراج شده از، داده‌های طرح هزینه و درآمد خانوارها استان خراسان شمالی، در سال ۱۳۸۹ که توسط مرکز آمار و اطلاعات ایران گردآوری شده، برآورد می‌شود. در این پیمایش ۶۷۹ خانوار نمونه روستایی و ۷۱۷ خانوار نمونه شهری در نمونه آماری حضور دارند. در ادامه با استفاده از خط فقر برآورد شده و به کارگیری مدل توییت، به منظور بررسی عوامل تعیین کننده‌ی سطح فقر، تاثیر متغیرهای بارتکفل، جنس و سن سرپرست خانوار، مخارج آموزشی و مخارج بهداشتی مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج بررسی نشان داد که برای مناطق شهری تمامی متغیرهای توضیحی مشخص شده در مدل به جز سن سرپرست خانوار بر فقر شهری استان موثراند. برای مناطق روستایی به جز متغیر جنس و سن سرپرست خانوار بقیه متغیرهای توضیحی مشخص شده در مدل شامل بارتکفل، مخارج آموزشی و مخارج بهداشتی خانوار در سطح ۹۹/۹٪ تاثیر معنی‌داری بر فقر دارند. همچنین متغیر موهومی شهری بودن خانوار تاثیر قابل توجهی در کاهش احتمال ایجاد فقر در سطح استان دارد. علاوه بر این، آماره $\Phi(I)$ در مدل نشان می‌دهد به ترتیب برای خانوارهایی روستایی و شهری که متوسط مقادیر متغیرهای توضیحی مشخص شده در مدل، را در اختیار دارند ۷۵٪ و ۷۸٪ احتمال دارد که در زمره خانوارهای غیر فقیر قرار گیرند.

واژگان کلیدی: خط فقر، فقر مطلق، مخارج خانوار، تعیین‌کننده‌های فقر، مدل توییت

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۲	مقدمه.....
۴	۱-۱ - ضرورت و اهمیت انجام تحقیق.....
۵	۱-۲ - اهداف تحقیق.....
۵	۱-۲-۱ - هدف اصلی.....
۶	۱-۲-۲ - اهداف فرعی.....
۶	۱-۳ - فرضیه‌های تحقیق.....
۶	۱-۴ - جامعه مورد مطالعه.....
۷	۱-۵ - روش و ابزار گردآوری داده‌ها.....
۷	۱-۶ - شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها.....

فصل دوم: مروری بر مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۹	مقدمه.....
۱۰	۲-۱ - مرور مبانی نظری.....
۱۰	۲-۱-۱ - مروری بر مفاهیم و تعاریف فقر.....
۱۰	الف) تعریف تانسند.....
۱۰	ب) تعریف سن.....
۱۱	ج) تعریف آتکینسون.....

- ه) تعریف فقر با استفاده از شاخص‌های اجتماعی ۱۴
- و) فقر قابلیتی ۱۵
- ۲ - ۱ - ۲ - خط فقر: تعاریف و اندازه‌گیری ۱۷
- ۲ - ۱ - ۲ - ۱ - اندازه‌گیری فقر: شناسایی ۱۸
- الف) خط فقر مطلق ۱۹
- الف-۱) روش‌های مبتنی بر رویکرد نیازهای غذایی ۲۰
- الف-۲) روش‌های مبتنی بر رویکرد نیازهای اساسی ۲۴
- ب) خط فقر نسبی ۲۷
- ج) خط فقر ذهنی ۲۸
- ۲ - ۱ - ۲ - ۲ - اندازه‌گیری فقر: تجمیع ۳۰
- شاخص‌های وقوع فقر ۳۱
- الف) شاخص نسبت افراد فقیر ۳۲
- ب) شاخص شکاف فقر ۳۳
- ج) - شاخص نسبت شکاف درآمدی ۳۴
- د) شاخص فقر سن ۳۶
- ه) شاخص فقر فوستر، گریر و توریک ۳۸
- ۲ - ۱ - ۳ - مبانی نظری رابطه متغیرهای مستقل بر فقر ۴۱
- ۲ - ۱ - ۳ - ۱ - بار تکفل ۴۱
- ۲ - ۱ - ۳ - ۲ - جنسیت سرپرست خانوار ۴۳
- ۲ - ۱ - ۳ - ۳ - سن سرپرست خانوار ۴۳

۲ - ۱ - ۳ - ۴ - متغیرهای سرمایه انسانی..... ۴۴

۲-۲- استان خراسان شمالی..... ۴۷

۲ - ۲ - ۱ - ویژگیهای طبیعی و جغرافیایی..... ۴۷

۲ - ۲ - ۲ - تقسیمات سیاسی - اداری..... ۴۷

۲-۲ - ۳ - جمعیت..... ۴۸

۲ - ۲ - ۴ - اقتصاد..... ۵۰

۲ - ۲ - ۶ - وضعیت فقر در خراسان شمالی..... ۵۲

۲ - ۳ - پیشینه تحقیق..... ۵۵

۲ - ۳ - ۱ - مطالعات انجام شده در خارج از کشور..... ۵۵

۲ - ۳ - ۲ - مطالعات انجام شده در داخل کشور..... ۵۹

فصل سوم: روش شناسی تحقیق

مقدمه..... ۶۴

۳ - ۱ - روش تحقیق..... ۶۴

۳ - ۲ - ابزار گردآوری دادهها..... ۶۵

۳ - ۳ - دوره زمانی آمار و اطلاعات..... ۶۷

۳ - ۴ - اندازه گیری خط فقر..... ۶۷

۳ - ۴ - ۱ - خط فقر مطلق: روش اندازه گیری خط فقر بر اساس نیاز کالری..... ۶۸

۳ - ۴ - ۱ - ۱ - محاسبه خط فقر غذایی بر اساس کالری مورد نیاز..... ۶۸

۳ - ۴ - ۱ - ۲ - مؤلفه غیر غذایی خط فقر..... ۷۰

۷۰..... ۳ - ۴ - ۲ - مقیاس معادل

۷۲..... ۳ - ۵ - مزیت الگوی توبیت در برآورد تعیین کننده‌های فقر

۷۳..... ۳ - ۵ - ۱ - الگوی توبیت

۸۰..... ۳ - ۶ - معرفی متغیرهای مستقل

۸۱..... ۳ - ۶ - ۱ - بار تکفل

۸۳..... ۳ - ۶ - ۲ - جنس سرپرست خانوار

۸۵..... ۳ - ۶ - ۳ - سن سرپرست خانوارها

۸۷..... ۳ - ۶ - ۴ - متغیرهای سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی

فصل چهارم: برآورد و تجزیه و تحلیل مدل

۸۸..... مقدمه

۸۸..... ۴ - ۱ - تعیین خط فقر غذایی بر اساس نیاز به کالری

۹۳..... ۴ - ۱ - ۱ - برآورد ماتریس عملکرد غذایی

۹۵..... ۴ - ۱ - ۲ - نتایج محاسبات جمعیت فقیر

۹۹..... ۴ - ۱ - ۳ - مقایسه متغیرهای مستقل بین خانوارهای فقیر و غیر فقیر

۱۰۰..... ۴ - ۲ - نتایج برآورد الگوی توبیت

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۱۱۲..... مقدمه

۱۱۲..... ۵ - ۱ - بررسی نتایج

فصل ششم: پیوست‌ها و ضمایم

فهرست جداول

- جدول ۱-۲: جمعیت استان به تفکیک شهرستان‌ها براساس سرشماری سال ۱۳۸۵..... ۴۸
- جدول ۲-۲: برخی شاخص‌ها و نماگرهای جمعیتی استان بر اساس سرشماری نفوس و ۴۹
- جدول ۳-۲: شاخص‌های اقتصادی استان..... ۵۰
- جدول ۴-۲: شاخص‌های اندازه‌گیری فقر در بین خانوارهای مناطق شهری کشور ۶۰
- جدول ۵-۲: وضعیت تغییرات شاخص‌های فقر در استان کرمان..... ۶۵
- جدول ۱-۳: معادل افراد بالغ (نفر)..... ۷۲
- جدول ۲-۳: نسبت بار تکفل خانوارهای شهری و روستایی (درصد)..... ۸۱
- جدول ۳-۳: نسبت جنس سرپرست خانوارهای نمونه شهری- روستایی (درصد)..... ۸۳
- جدول ۴-۳: نسبت سن سرپرست خانوارهای نمونه شهری- روستایی (درصد)..... ۸۵
- جدول ۵-۳: توصیف آماری مخارج آموزشی و بهداشتی خانوارهای شهری و روستایی..... ۸۷
- جدول ۱-۴: هزینه کل معادل بالغ و کالری دریافتی دهک‌ها در نمونه شهری (ریال)..... ۸۹
- جدول ۲-۴: هزینه کل معادل بالغ و کالری دریافتی دهک‌ها در نمونه روستایی (ریال)..... ۹۰
- جدول ۳-۴: هزینه کل معادل بالغ و کالری دریافتی دهک‌ها در استان (ریال)..... ۹۱
- جدول ۴-۴: خط فقر فرد بالغ شهری و روستایی..... ۹۵
- جدول ۵-۴: شاخص‌های اندازه‌گیری فقر در بین خانوارهای شهری، روستایی و استان..... ۹۸
- جدول ۶-۴: خصوصیات اقتصادی- اجتماعی منتخب در گروه خانوارهای فقیر و غیر فقیر..... ۹۹
- جدول ۷-۴: نتایج برآورد الگوی توبیت (روستایی)..... ۱۰۱
- جدول ۸-۴: برآورد کشش‌های الگوی توبیت (روستایی)..... ۱۰۳

- جدول ۴-۱۰: برآورد کشتش‌های الگوی توبیت (شهری)..... ۱۰۸
- جدول ۴-۱۱: نتایج برآورد الگوی توبیت (استان)..... ۱۰۹
- جدول ۴-۱۲: برآورد کشتش‌های الگوی توبیت (استان)..... ۱۱۰
- جدول ۶-۱: ارزش‌های غذایی مواد خوراکی بر حسب کیلوکالری..... ۱۱۹
- جدول ۶-۲: نتایج برآورد تعیین‌کننده‌های فقر روستایی با نرم افزار Shazam..... ۱۲۲
- جدول ۶-۳: نتایج برآورد تعیین‌کننده‌های فقر شهری با نرم افزار Shazam..... ۱۲۳
- جدول ۶-۴: نتایج برآورد تعیین‌کننده‌های فقر استان با نرم افزار Shazam..... ۱۲۳

فهرست نمودارها

- نمودار ۳-۱: نسبت بار تکفل خانوارهای نمونه شهری..... ۸۲
- نمودار ۳-۲: نسبت بار تکفل در خانوارهای نمونه روستایی..... ۸۲
- نمودار ۳-۳: نسبت جنسیت سرپرست خانوار- نمونه روستایی..... ۸۴
- نمودار ۳-۴: نسبت جنسیت سرپرست خانوار - نمونه شهری..... ۸۴
- نمودار ۳-۵: نسبت سن سرپرست خانوار در نمونه روستایی..... ۸۶
- نمودار ۳-۶: نسبت سن سرپرست خانوار در نمونه شهری..... ۸۶
- نمودار ۴-۱: درصد فقر در مناطق روستایی - ۱۳۸۹..... ۹۶
- نمودار ۴-۲: درصد فقر در مناطق شهری - ۱۳۸۹..... ۹۷
- نمودار ۴-۳: درصد فقر در استان - ۱۳۸۹..... ۹۸

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه:

فقر به عنوان یکی از اصلی‌ترین مشکلات عصر حاضر می‌باشد. که به رغم پیشرفت‌های عظیم اقتصادی میلیون‌ها نفر در جهان همچنان در فقر به سر می‌برند. مطالعات در زمینه شناسایی این پدیده شوم و برآورد میزان رفاه و فقر خانوارها و تشخیص ویژگی‌های آن‌ها می‌تواند اطلاعات کافی و مفیدی، برای طراحی استراتژی‌های موثر در افزایش بهره‌وری خانوارها را در اختیار قرار دهد. مجموعه این اطلاعات زمینه را برای مقایسه پدیده فقر و پیامدهای آن، در طول زمان و در مناطق مختلف آماده می‌سازد. برای مثال، نتایج حاصل از دگرگونی سیاست‌ها را در سطح زندگی فقرا در دوره‌های مختلف برنامه‌های توسعه نشان می‌دهد یا ما را متوجه مناطق خاصی می‌سازد که ممکن است با سایر مناطق مورد مقایسه تفاوت‌هایی داشته باشد. به همین دلیل درک فرایند شکل‌گیری فقر ضروری است و شناخت این عوامل محور این مطالعه را تشکیل می‌دهد.

در بررسی موقعیت‌های کشورهای توسعه نیافته، پدیده فقر به عنوان یکی از بارزترین ویژگی‌های این کشورها به شمار می‌آید. به عبارت دیگر مشخصه عمومی همه این کشورها گستردگی فقر است (پروین:۶). با صنعتی شدن کشورها به نظر می‌آمد که این معضل بر طرف شود، اما به دنبال انقلاب صنعتی و مهاجرت از روستاها به مناطق شهری و صنعتی فقر و نابرابری به وجه بی‌سابقه‌ای افزایش یافت و ناآرامی‌ها و بی‌ثباتی‌های اجتماعی و سیاسی بسیاری را موجب شد. در سال‌های اخیر به دلیل گسترش اجرای سیاست‌های اقتصادی، واگذاری گسترده‌تر به بخش خصوصی، شاهد رشد فقر و نابرابری در بیشتر کشورهای جهان بوده‌ایم (ابراهیمی، ۱۳۸۶:۲).

عده‌ای از پژوهشگران اقتصاد توسعه نظیر امونو و همکاران (۱۹۹۵)، بر این عقیده هستند که مبارزه

با فقر شرط لازم برای رشد است. با این حال، برنامه‌های مبارزه با فقر همان اندازه که به کارایی سیاست‌گذاری و نحوه اجرای برنامه نیاز دارد، به شناخت ابعاد مختلف پدیده فقر، دلایل و پیامدهایش نیز نیاز دارد.

بدین ترتیب، بررسی و آگاهی از وضعیت فقر در یک جامعه اولین قدم در مسیر برنامه‌ریزی برای مبارزه با فقر و محرومیت است (خالدی و پرمه، ۱۳۸۴؛ عرب مازار و حسینی‌نژاد، ۱۳۸۳). وجوه بنیادی توجه به فقرا و حمایت از آنان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز یافت می‌شود (اصل دوم، سوم، بیست‌ویکم و بیست‌ونهم). اما قاطع‌ترین نشانه توجه به فقرا در قانون اساسی در اصل چهل‌وسوم دیده می‌شود که به ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت از جامعه توجه خاص دارد. با این حال و با وجود تمام علاقه‌مندی‌های جمهوری اسلامی ایران از ابتدای انقلاب به حذف فقر از چهره جامعه اسلامی، برنامه جامعی در راستای فقرزدایی تدوین نشده است. جنگ و مسایل حاشیه‌ای آن نیز به مسأله مضاعفی بدل شد تا وضعیت فقر در جامعه تغییر کند. پس از آن در تمام برنامه‌های توسعه به نحوی برنامه‌هایی در جهت افزایش رفاه عمومی و کاهش فقر تدوین شد. با این حال، مطالعات و بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که سیاست‌های کاهش فقر به صورت یک برنامه استراتژیک و پایدار در طول برنامه‌های توسعه‌ای به کار گرفته نشده است (شمس‌الدین و همکاران، ۱۳۸۳). از سوی دیگر، نتایج مطالعات انجام شده در سال‌های اخیر به حوزه‌های تصمیم‌گیری راه یافته ولی سیاست‌های اتخاذ شده نمودی عینی در سطح ملی و منطقه‌ای همانند آنچه در کشورهای چین، مالزی و کره جنوبی داشته، پیدا نکرده است. شاید ثمره تمامی تلاش‌های صورت گرفته ظهور و تأسیس وزارت خانه‌هایی با نام وزارت رفاه و تأمین اجتماعی و اجرای برنامه‌هایی همچون اعطای سهام عدالت باشد (پیرائی، ۱۳۸۸: ۳).

فقر گسترده در ایران لزوم حمایت از اقشار کم درآمد و آسیب پذیر را نمایان می‌کند. علی‌رغم تلاش

و صرف منابع مالی قابل ملاحظه‌ای تحت عنوان کمک به اقشار یا مناطق محروم هنوز حجم وسیعی از فقر و محرومیت در کشور ملاحظه می‌شود. دستیابی به روشی برای شناخت آسان و کم هزینه گروه‌های هدف می‌تواند به منزله افزایش کارایی نظام توزیع حمایت از گروه‌های فقیر تلقی گردد.

پیچیدگی‌های فقر، ابعاد آن، علل پیدایش و عوارض آن، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران را ملزم به طراحی برنامه‌های مناسبی می‌کند که از بابت اجرا نیز تضمین‌های لازم را داشته باشند (شمس‌الدین و همکاران، ۱۳۸۳). به همین دلیل این مسأله در کانون توجه جوامع بشری و به ویژه کشورهای در حال توسعه قرار گرفته است. تحقق اهداف توسعه بدون شناخت و ارزیابی صحیح از وضعیت فقر، عوامل مؤثر بر آن و جستجوی راهکارهای مناسب امکان‌پذیر و ممکن نخواهد بود. مبحث فقر بیشتر از آن جهت اهمیت دارد که حیات اجتماعی را به خطر می‌اندازد و کرامت انسانی را تهدید می‌کند (دفتر اقتصاد کلان).

در این مطالعه فقر و عوامل مؤثر بر ایجاد آن در استان خراسان شمالی که یکی از استان‌های محروم کشور می‌باشد، بررسی می‌شود. لازم به ذکر می‌باشد استان خراسان شمالی، در سال ۱۳۸۴ با سه تقسیم استان خراسان بزرگ به سه استان: خراسان شمالی، خراسان جنوبی و خراسان رضوی، به استانی مستقل تبدیل گردید.

۱-۱ - ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

پیوسته این ایراد مطرح می‌شود که اقشار و مناطق خاصی از کشور از مشکل فقر و تنگ‌نایمی معیشتی در رنج هستند. از جمله روندهای مطرح در تدوین برنامه‌های مبارزه با فقر شناخت دقیق ویژگی‌های جزئی گروه‌های فقیر و اتخاذ تدابیر فقرزدایی توأم با جهت‌گیری منطقه‌ای یا استانی است،

زیرا استان‌های مختلف از جهت مجموع شرایط اقتصادی حاکم تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند که این امر لزوم بررسی جزئی‌تر در میان استان‌ها و به ویژه استان‌های پرجمعیت دارای شرایط اقتصادی خاص را نشان می‌دهد (جعفری ثانی، ۱۳۸۵: ۳). بدین منظور شناخت عوامل موثر بر فقر از ضروریات برنامه‌های فقرزدایی برای شکستن تعادل فقر و گسستن زنجیره‌های تطابق و سازگاری با آن می‌باشد. چرا که عدم شناخت صحیح عوامل موثر بر فقر در مناطق میان گروه‌های مختلف جامعه و هم چنین عوامل تشدیدکننده یا تخفیف دهنده آن، در برنامه‌های فقرزدایی، باعث سیاست‌گذاری‌های نامناسب، اتلاف منابع کمیاب اقتصادی، عقیم ماندن تلاش‌ها و برنامه‌ها و تداوم فقر به صورت یک فرهنگ و ممانعت از توسعه پایدار کشور می‌گردد (حسن زاده، ۱۳۷۹: ۴).

در میان استان‌ها، استان خراسان شمالی از جمله معدود استان‌هایی است که تقریباً نیمی از جمعیت آن در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و باید در زمره استان‌های دارای اقتصاد روستایی کشاورزی سنتی به شمار آورد. همچنین استفاده غیر اصولی از خاک و منابع آب زیر زمینی در این استان باعث افزایش سالانه تعداد روستاهای خالی از سکنه شده است که این امر منجر به افزایش مهاجرت روستایی‌ها به شهر و به دنبال آن بالا رفتن تعداد حاشیه‌نشین‌ها شده است.

در این راستا، بررسی عوامل موثر بر فقر و برآورد شدت تأثیر هر یک از این عوامل برای اولویت‌بندی و تخصیص منابع محدود برای اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های فقرزدایی در این استان از اهمیت بالایی برخوردار است. در پژوهش پیشنهادی حاضر عوامل موثر بر فقر در استان خراسان شمالی با استفاده از داده‌های تفضیلی طرح هزینه درآمد خانوار در سال ۱۳۸۹ مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۱-۲ - اهداف تحقیق

۱-۲-۱ - هدف اصلی

بررسی وضعیت فقر در بین خانوارهای شهری و روستایی استان خراسان شمالی

۱-۲-۲- اهداف فرعی

۱-۲-۲-۱) محاسبه خط فقر خانوارهای شهری

۱-۲-۲-۲) محاسبه خط فقر خانوارهای روستایی

۱-۲-۲-۳) شناسایی عوامل موثر بر فقر در خانوارهای شهری

۱-۲-۲-۴) شناسایی عوامل موثر بر فقر در خانوارهای روستایی

۱-۳- فرضیه‌های تحقیق

۱-۳-۱) افزایش بار تکفل باعث افزایش احتمال فقر مطلق خانوارها، می‌شود.

۱-۳-۲) جنسیت سرپرست خانوار تأثیر معنی‌داری در احتمال فقر مطلق خانوارها، دارد.

۱-۳-۳) افزایش سن سرپرست خانوار باعث کاهش احتمال فقر مطلق خانوارها، می‌شود.

۱-۳-۴) افزایش مخارج آموزشی و تحصیلی باعث کاهش احتمال فقر مطلق خانوارها، می‌شود.

۱-۳-۵) افزایش مخارج بهداشتی و درمانی باعث افزایش احتمال فقر مطلق خانوارها، می‌شود.

۱-۴- جامعه مورد مطالعه

جامعه آماری مورد مطالعه شامل خانوارهای شهری و روستایی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۸۹

می‌باشد. از آنجا که الگوی مصرف در خانوار معنای کامل‌تری دارد، خانوار به عنوان واحد مطالعه این

تحقیق استفاده شده است.

۱ - ۵ - روش و ابزار گردآوری داده‌ها

داده‌های تفصیلی طرح درآمد و هزینه خانوارها شهری و روستایی استان خراسان شمالی از دفتر مرکز آمار و اطلاعات ایران تهیه گردیده است. این داده‌ها شامل نمونه‌ای متشکل از ۶۷۹ خانوار برای مناطق روستایی و نمونه‌ای شامل ۷۱۷ خانوار برای مناطق شهری می‌باشد.

۱ - ۶ - شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش از داده‌های تفصیلی طرح هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۸۹ و بسته‌های نرم‌افزاری Access ، Excel و Spss جهت آماده‌سازی داده‌ها استفاده می‌گردد. ابتدا خط فقر مطلق به تفکیک شهری و روستایی محاسبه و سپس با استفاده از خط فقر برآورد شده و به کارگیری مدل توبیت در نرم‌افزار Shazam، عوامل تعیین کننده‌ی فقر تجزیه و تحلیل می‌گردد. و نقش هر یک از متغیرهای مستقل از قبیل سن سرپرست خانوار، جنس سرپرست خانوار، بار تکفل، مخارج آموزشی و بهداشتی بر فقر خانوارهای شهری و روستایی در سال ۱۳۸۹ مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

فصل دوم

مروری بر مبانی
نظری و پیشینه تحقیق